

Szabó Balázs

1945-2019

Milyen környezetben ismertem meg Szabó Balázst?

Zoltai Dénes 1973-ban alapította újjá az Esztétika Tanszéket. A korábbi munkatársak közül négyen maradtak ott. Az újakat részben az ELTE Filozófia Tanszékéről (Sziklai László), részben az MTA Filozófiai Intézetéből (Fodor Géza, Balassa Péter), részben a Minisztériumból (Poszler György), részben a Népművelési Intézetből (Bauer György és Szabó Balázs) hozta Zoltai, koncepciójának megfelelően (sokan már nem élnek közülük). A koncepció akkor rögtön még nem lehetett az, hogy önálló szakká váljék az esztétika (ez később Almási Miklós műve lett, még később a kommunikáció és a „filmelmélet és filmtörténet” szak is létrejött), de az igen, hogy ne csak egy féléves tárgy legyen az esztétika a filozófia szakosok és a magyar szakosok számára, hanem több fél éven át, különböző ágazati esztétikákat (az irodalomesztétika mellett zene-, képzőművészet- és színházesztétikát is tanulhasson egy bölcsész). És mivel a hatvanas-hetvenes években az értelmiség figyelmének középpontjába került a film, a magyar és a kelet-európai film is, a szaksajtóban többen megírták, hogy szükség volna arra is, hogy a középiskolában valamennyit tanuljanak a diákok a filmről, legyenek filmelemző órák, hogy igényes, tájékozott, érdeklődő nézőket neveljenek az iskolák. Ezért szükséges az – gondolták, írták – hogy a leendő magyar szakos tanárok az egyetemen filmesztétikát is tanuljanak, az általános esztétika mellett.

Ezért vettek fel engem az Esztétika Tanszékre, amikor 1973-ban magyar szakosként végeztem, és egyetemistaként esztétikát is tanultam. És ez után főleg Balázstól tanultam. Ő nagyon színesen és szívesen beszélt a film történetéről, a rokon művészetekről, a filmnyelvről. És egyáltalán nem tanító célzattal, hanem társalgásképpen, szellemesen, könnyedén, „franciásan”. Szabad szellem volt. És francia kultúrájú, igen művelt, tájékozott ember. Igazi charmeur. Írt néhány cikket is, adott interjúkat. Fekete Ibolyával együtt szerkesztett egy kötetet, *Dokumentum és fikció* címmel, de az igazi műfaja a beszélgetés, a társalgás volt. Sokszor együtt néztünk filmeket, egymás mellett ülve az Egyetemi Színpadon, és akkor odasúgott nekem néhány magyarázó, kommentáló szót, filmnyelvi és filmtörténeti fogalmakról – ezekből sokat tanultam. Máig emlékszem például arra, amit mondott Dziga Vertov filmjének (*Ember a felvevőgéppel*) metaforáiról, a városkeresztmetszet-film szerkezetéről, máskor a francia költői realisták stílusáról, vagy az olasz neorealisták téralkotásáról. Megbeszéltük, hogy majd sokszor nézünk még együtt filmeket. Máig sajnálom, hogy később erre nem került sor.

A *Dokumentum és fikció*-kötetben megjelent „In vivo –in vitro” című tanulmánya ma újraolvasva arról tanúskodik, milyen sokoldalú és naprakész volt a műveltsége. Proust regényének több példáját elemzi ebben, a ma már közismert alapvetőnek számító műveket és szerzőket (pl. Walter Benjamint, André Bazint), de éppúgy a hatvanas-hetvenes években megjelent és Magyarországon akkor még kevesek által ismert szemiotikai, nyelvfilozófiai iskolákban született írásokat is és Pierce elméletét - mindezt a dokumentumfilm és a „játékfilm”, a fikció és a valóság viszonyának filozófiai elemzésébe ágyazva, természetesen az összes filmtörténeti előzményt felidézve, és minden akkori magyar filmet ismerve. Személyes ismeretség és barátság fűzte sok magyar filmrendezőhöz (például Huszárik Zoltánhoz), operatőrhöz, gyakran találkozott velük, mesélt róluk. Nagyon szerette a filmnek a szélesebb környezetét, a filmgyártást is, nemcsak a film elméletét és a történetét.

Most tanári tevékenységének egy másik oldaláról fogok szólni. Jelentős tanítványokat nevelt fel. Az ő tanítványa volt – franciásként is, filmesként is Urbán Mária, aki később a Filmkultúra főszerkesztője lett, Bíró Yvette után. Ő is meghalt már 2008-ban. Maga is iskolateremtő személyiség volt. Halála után megalapítottuk az „Urbán Mari barátainak és tisztelőinek körét” és évente kiosztottuk a Magyar Filmszemlén szerintünk nem eléggé méltányolt filmnek a Torta-díjat. Ezeken az eseményeken néhányszor Balázs is résztvett.

És Balázs tanítványa volt Erdélyi Ágnes, aki szintén a Filmkultúrában kezdte, most máshol folytatja újságírói tevékenységét és francia fordításait. Most éppen külföldön van, ezért nem tud itt lenni. Mari is, Ági is a Filmtudományi Diákkörben nevelődtek filmszeretőkké, filmértőkké, írni tudókká. Balázs gondolata volt, hogy Filmtudományi Tudományos Diákkört kell létrehozni. Létre is hozta, és a diákkör tagjait nevelgette, biztatta, eljuttatta az első publikációkig. Emlékszem néhány ilyen diákköri ülés hangulatára: nemcsak a tehetségesekkel foglalkozott, hanem volt türelme a szerényebb képességűekhez is. Biztatta őket, feladatokat adott nekik, hogy fejlődjenek a szóbeli és az írásbeli kifejezőképességük. Elkísérte őket az országos diákköri konferenciákra.

1969-ben a pécsi tudományos diákköri konferencián merült fel az a gondolat, hogy szervezeten kelleni megoldani, hogy a hallgatók filmtörténeti műveltséget szerezhessenek. Most Balázs szervezői tevékenységéről fogok szólni. Megszervezte az Egyetemi Filmtárlatot, ahol módszeresen végiggondolva, melyek a filmtörténet alapfilmjei, levetítette azokat. Az első évben a film születését bemutató filmeket, a korai francia, német, szovjet, amerikai némafilmeket, a német és francia avantgárdokat, a korai hangosfilmet, a francia költői realistákat, az olasz neorealistaikat, a második évben pedig a francia, a brit, a német és a kelet-

európai (szovjet, lengyel, cseh, magyar) új hullámok fő műveit, köztük klasszikus dokumentumfilmeket is – azaz mindazokat az irányzatoknak néhány fontos művét, melyet ma is a filmtörténet csomópontjainak tartunk. Talán ma nehéz elképzelni, de nem lévén Internet, az ember csak a mozik és a TV-k változó, ötletszerű, nem tervszerűen alakított műsorpolitikájára számíthatott, ha a filmtörténet alapfilmjeivel meg akart ismerkedni. És ha fel akarta eleveníteni az emlékezetét, felidézni egy régen látott filmet, vagy írni akart róluk? Kevés szakmai vetítés, kevés fórum állt rendelkezésre. Ezért a hallgatók mellett a kollégák és a tanárok is szívesen látogatták ezeket a csütörtök esti vetítéseket a Pesti Barnabás utcában (ma Piarista köz). Ennek a sorozatnak híre ment, a vetítések rendkívül népszerűek voltak. Egyáltalán: az ember, pesti bölcsészhallgató és kezdő tanár korában szívesen és gyakran járt az Egyetemi Színpadra, a színházi előadásokra is, a versmondó estekre is, egy-egy színész estjére (Mensáros László ott mutatta be például később híressé vált előadóját a XX. századról). Szekfü András, Förgeteg Balázs és Szabó Balázs pedig olyan filmes programokat, esteket, beszélgetéseket szerveztek, az Egyetemi Filmtárlaton kívül is, hogy szinte nem lehetett nem tudni ezekről, nem járni ezekre. Misszió volt bevezetni, megszervezni és éveken át fenntartani az Egyetemi Filmtárlatot.

És részben az Egyetemi Színpad, részben az Esztétika Tanszék szervezésében voltak közönségtalálkozók. Ha új magyar filmet mutattak be, akkor Zoltai Dénes meghívta a rendezőjét, és lehetett a Tanszéken, vagy az Egyetemi Színpadon beszélgetni vele. Például Kósa Ferencet a *Tízezer nap* bemutatásakor (ez emlékezetes volt), Fábri Zoltánt, Kovács Andrást, Gaál Istvánt, Sándor Pált.

Balázásra gondolva felidéződik egy korszak, egy bizonyos értelemben hőskorszak, a rendszeres filmesztétika és filmtörténet oktatás kezdete is. Ma már ez a történelmi emlékezet egy része.

Szabó Balázs személyében a baráttól, a tanártól, a kollégától búcsúzom. Nyugodjék békében!

Elhangzott 2019 szeptember 11-én, Szabó Balázs búcsúztatásán